

UOT: 338.43, 339.1

KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARI İLƏ ÖZÜNÜTƏMİNAT SƏVİYYƏSİ VƏ BAZARIN İNKİŞAF AMİLLƏRİ

Vahid Hacıbəy oğlu Abbasov i.e.d., prof.

Bakı Dövlət Universitetinin "İqtisadiyyat" kafedrasının müdiri
e-mail: vahid.abbasov.56@mail.ru

Fariz Vidadi oğlu Süleymanov

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin doktorantı
e-mail: farizsuleymanov649@gmail.com

Xülasə

Məqalədə müasir şəraitdə ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsullarının əsas növləri ilə özünütəminat səviyyəsi təhlil edilir, bu istiqamətdə müsbət irəliləyişlərin əldə edilməsi məqsədi ilə aqrar bazarın inkişafı məsələləri araşdırılır. Eləcə də kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafını ləngidən amillərə baxılır, bazarın formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilməli olan tədbirlər göstərilir. Eyni zamanda səmərəli və şəffaf bazar mexanizmlərinin formalaşdırılması ilə bağlı təkliflər irəli sürülür.

***Açar sözlər:** özünütəminatmə səviyyəsi, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarı, qiymət amili, dayanıqlı iqtisadi inkişaf, transformasiya, dövlət dəstəyi, istehsalın stimullaşdırılması.*

Giriş

Aqrar sektor maddi istehsalın vacib həlqəsi olmaqla özünün mürəkkəb quruluşu və spesifik idarəetmə xüsusiyyətləri ilə seçilir. Burada məhsul çeşidliliyinin yüksəkliyi və sahə üzrə diversifikasiya xüsusiyyətinin ön planda yer alması sektorun idarə edilməsini çətinləşdirir. Odur ki, aqrar sahənin spesifik xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması, mülkiyyət münasibətlərinin xarakterinə uyğun istehsal əlaqələrinin səmərəli təşkilinə xüsusi ehtiyac yaranır. Bu istiqamətdə uğurlu islahatların həyata keçirilməsi son nəticədə ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları ilə özünütəminat səviyyəsinin yüksəlməsinə imkan yaradır.

Əhali gəlirlərinin ardıcıl yüksəlməsi kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarına olan tələbin genişlənməsinə yol açmışdır. Belə şəraitdə aqrar bazarın inkişafı ilə bağlı məsələlərin həlli də, ön plana keçir. Bazarın inkişafına mane olan, onu ləngidən amillərin aşkar edilərək aradan qaldırılması nəticə etibarlı ilə kənd təsərrüfatı məhsulları ilə özünütəminat səviyyəsinin yüksəlməsini stimullaşdırmış olur.

Əsas növ kənd təsərrüfatı məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsində irəliləyişlər

Ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən əsaslı aqrar islahatlardan sonra kənd təsərrüfatı istehsalı dinamik inkişaf yoluna qədəm qoymuşdur. İstehsal olunan əkinçilik və heyvandarlıq məhsullarının həcmi ardıcıl surətdə artmış, bu isə öz növbəsində həmin məhsullarla özünütəminatmə göstəricilərinin yaxşılaşmasına şərait yaratmışdır.

Aşağıdakı cədvəldə faktiki istehlak üzrə əsas növ kənd təsərrüfatı məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsini səciyyələndirən məlumatlar verilmişdir.

Cədvəl. Faktiki istehlak üzrə əsas növ kənd təsərrüfatı məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsi, faiz

Məhsullar	İllər				
	2015	2016	2017	2018	2019
Dənلیلər	64.5	63.8	66.3	74.1	67.3
Kartof	89.1	85.5	89.2	90.8	87.8
Bütün növ tərəvəz	103.4	105.4	115.2	115.0	112.0
Meyvə və giləmeyvə	113.7	116.4	122.4	123.2	123.1
Bostan məhsulları	100.0	100.2	100.2	99.7	100.8
Nar	103.7	105.2	104.5	106.3	110.7
Üzüm	93.1	89.2	93.4	92.5	94.3
Bütün növ ət və ət məhsulları	94.7	87.9	84.7	82.7	82.5
Süd və süd məhsulları	84.3	87.7	86.1	86.7	86.3
Yumurta	99.7	98.8	100.5	101.5	101.8
Balıq və balıq məhsulları	77.6	82.3	81.2	83.1	82.2

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Əsas növ kənd təsərrüfatı məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsi haqqında rəqəm məlumatları göstərir ki, illər üzrə özünütəminatmə səviyyəsi əsasən müsbət istiqamətlərdə dəyişmişdir. Burada son beş il ərzində bir qrup məhsullar üzrə nəzərə çarpacaq artımlar olmuşdur. Bəzi məhsullar üzrə isə qismən azalmalar müşahidə edilmişdir. Belə ki, dənli və dənli paxlalılar üzrə 2015-ci il illə müqayisədə, 2019-cu ildə 2.8%, bütün növ tərəvəz məhsulları üzrə 8.6%, meyvə və giləmeyvə üzrə 7.4%, nar və üzüm üzrə isə müvafiq olaraq 7 və 1.2% artım müşahidə edilmişdir. Analoji hal heyvandarlıq, habelə balıqçılıq məhsulları üzrə də, öz əksini tapmışdır. Belə ki, özünütəminatmə səviyyəsində 2015-ci il ilə müqayisədə 2019-cu ildə süd və süd məhsulları üzrə 2%, yumurta üzrə 1.1%, balıq və balıq məhsulları üzrə isə 4.6% artım müşahidə edilmişdir. Cədvəldə qeyd edilən yalnız iki məhsul üzrə, kartof, ət və ət məhsulları üzrə özünütəminatmə səviyyəsində azalmalar müşahidə edilir.

Cədvəl məlumatları hər keçən illə müqayisədə əsas növ kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə özünütəmin etmə səviyyəsinin ümumən yüksəldiyini və artımın dayanıqlığı haqqında fikir bildirməyimizə əsas verir. Beləliklə, yuxarıda qeyd edilən məsələlərin qısa zamanda öz həllini tapması nəticə etibarlı ilə cədvəl məlumatlarının illər üzrə müsbət istiqamətdə dəyişməsinə səbəb olmuşdur.

Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişaf istiqamətləri

Bildiyimiz kimi özünütəmin etmə səviyyəsi ölkənin milli strateji maraqlarının qorunmasında mühüm rola malikdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafı, milli iqtisadiyyatın daxili resurs hesabına təmin edilməsi, dövlətin ərzaq təhlükəsizliyi baxımından son dərəcə mühüm əhəmiyyət kəsb edən siyasətin tərkib hissəsidir (3, s.132). Bu nöqtəyi-nəzərdən daxili bazar inkişafını bu ya digər dərəcədə ləngidən maneələrin aradan qaldırılması vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Aqrar sektor üzrə aparılan uzunmüddətli tədqiqatların nəticəsi olaraq, ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafını bu və ya digər dərəcədə ləngidən amillərə aşağıdakıları aid etmək mümkündür:

- ✓ *bazarın təminatı istiqamətində idxaldan asılılığın qismən qalması;*
- ✓ *əhalinin gəlirləri ilə müqayisədə qiymətlərin ümumi səviyyəsinin qismən yüksək olması;*
- ✓ *bazarda təklif olunan bəzi milli məhsulun rəqabətqabiliyyətliliyinin nisbətən aşağı olması;*
- ✓ *kənd təsərrüfatı məhsul istehsalçıları ilə istehlakçılar arasında vasitəçilərin rolunun böyüklüyü;*
- ✓ *istehsal prosesində istifadə edilən bir texnika və texnologiyalar üzrə idxaldan asılılığın mövcudluğu;*
- ✓ *istehsalın təşkili prosesində kredit təşkilatlarının təqdim etdiyi kreditlərin yüksək faizli olması.*

Qeyd edilən və bazarın inkişafına mənfi təsir edən, onu ləngidən problemlərin hər biri keçid iqtisadiyyatı dövrünü yaşamış bir çox ölkələr üçün xarakterikdir. Ümumiyyətlə, bu cür problemlərin həlli qısamüddətli olmayıb, müəyyən zaman daxilində həll edilməsi mümkün olan problemlər qrupuna daxil edilir.

Dünya iqtisadiyyatında qloballaşma mühitinin təsirinin gücləndiyi bir vaxtda, geosiyasi risklərin artması və əhatə dairəsinin genişlənməsi milli iqtisadiyyata təsirsiz ötürşür (9, s. 217). Belə hal sonralar kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və reallaşdırılması sahəsində maneələr yarada bilər. Bu baxımdan kənd təsərrüfatı istehlak məhsulları bazarının inkişafının dayanıqlı şərtlər daxilində formalaşdırılmasının əhəmiyyəti ölçüyəgəlməzdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi aşağıda adı qeyd edilən tədbirlərin həyata keçirilməsindən bilavasitə asılıdır:

- ✓ *ölkə əhalisinin istehlak məhsulları üzrə artan tələbatının etibarlı şəkildə ödənilməsi məqsədi ilə istehsalçılar üçün əlverişli istehsal mühitinin yaradılmasından;*
- ✓ *əhali qrupları üzrə istehlakın səmərəli strukturunun formalaşdırılmasından;*
- ✓ *bazar iqtisadi qanunlarına əsaslanan istehsalçı-istehlakçı münasibətlərinin optimal şəkildə tənzimlənməsindən;*
- ✓ *tələb və təklif arasındakı tarazlığın təmin edilməsinin davamlılığına nail olunmasından;*

- ✓ *istehlak məhsulları bazarında, əmtəələrin səmərəli yolla reallaşmasını həyata keçirməklə, əlverişli şərtlər daxilində istehlakçıya çatdırılmasının təmin edilməsindən;*
- ✓ *daxili istehsalın stimullaşdırılmasına yönəlik mövcud iqtisadi islahatların sürətləndirilməsindən.*

İstehsal olunan məhsul qrupları üzrə mütəmadi olaraq istehlak, satış proqnozlarının işlənilib hazırlanması, gələcəkdə bazara hansı həcmdə məhsulla çıxmaq haqqında istehsalçını əvvəlcədən lazımı informasiya ilə təmin etmiş olur. Bu hal, istehlak məhsulları bazarında, tələb və təklif arasında proporsionallığın saxlanılmasına şərait yaratmaqla bir növ istehlakçıların sosial-iqtisadi müdafiəsini təmin edir.

Əlverişli ticarət mühitinin formalaşması, əsas məhsul növlərinin istehlakının yüksəlməsinə, pul tədavülünün və məhsul qrupları üzrə qiymətlərin normallaşmasına səbəb olur. Ancaq bu da məlumdur ki, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında istehlakçılarla istehsalçılar arasında vasitəçilərin rolu heç də az deyil. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafını ləngidən maneə kimi dayanan bir digər amil bazarda vasitəçilərin rolunun yüksəkliyidir. Bazarda istehsalçı və istehlakçılar arasında üçüncü tərəfin iştirakı, sonralar məhsullar üzrə itirilmiş iqtisadi səmərəyə səbəb olan amil kimi qiymətləndirilə bilər. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarı təkcə kənd yerlərində yaşayan insanların iqtisadi rifahının yaxşılaşdırılmasına xidmət etmir. Həmçinin bazarda müxtəlif təbəqələri təmsil edən insanların iqtisadi mənafeyini təmin edir. Bu səbəbdən aqrar bazarı bəzən əhalinin yaşayış səviyyəsini müəyyən edən, ona təsir edən meyar kimi də, xarakterizə edirlər. Çünki istehlak bazarı təkcə etibarlı ərzaq məhsulları ilə təminatı imkan vermir, o həm də, daxili bazarda əmtəə istehsalçılarının maraqlarına xidmət edir. Bazarda istehlakçıların sosial maraqlarına uyğun qiymətlərin formalaşmasına təkan verir. Bu məqsədlə istehlak məhsulları bazarının inkişafını hədəfləyən dövlət, bazardakı istehlakçıların tələblərinə uyğun qiymətin formalaşmasında maraqlı olmaqla, həm də, vasitəçilərin rolunun zamanla bazarda azaldılmasına yönəlik siyasətin həyata keçirilməsini təmin etməlidir.

Ölkədə kənd təsərrüfatı məhsul istehsalının inkişafı bazarda qiymət mexanizminin düzgün qurulmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Belə ki, optimal şərtlər daxilində qurulan qiymət siyasəti, dövlətin ümumi iqtisadi maraqlarını təmin etməklə, iqtisadi və sosial inkişafa zəmin yaradan son dərəcə vacib faktor kimi çıxış edir. Qiymət siyasətindən istifadə etməklə, ölkədə iqtisadi, sosial inkişafı və ya geriləməni daim nəzarətdə saxlamaq mümkün olur və fərqlənən dərinləşməsinin qarşısının alınması asanlaşır. Qiymət siyasəti, istehsalçı-istehlakçı mənafeələrini uzlaşdırmaqla, məhsuldar qüvvələrin regional və sahəvi inkişafı üçün lazımı şərait yaratmağa imkan verir. Bu səbəbdən, onun daim nəzarətdə saxlanılmasına ehtiyac duyulur. Xüsusi ilə, günlük tələbat məhsullarının böyük bir qisminin kənd təsərrüfatı mənşəli olması, aqrar sektorun çoxşaxəliliyi, bu sahədə qiymət siyasətinin daim təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Hazırda, aqrar sektor da ümumilikdə dinamik inkişafa hədəflənmiş, dövlət əhəmiyyətli qərarlar və hüquqi normativ aktların böyük bir qismi bu məqsədə xidmət edir. Respublikamızda aqrar sektorun inkişafı yönündə qəbul edilən qanun, qərar və hüquqi normativ aktların hər biri ilk növbədə, günümüzün obyektiv reallıqlarına əsaslanmaqla, beynəlxalq standartlar daxilində ölkə iqtisadiyyatının xarakterinə uyğunlaşdırılır. Burada bazar qiymətlərindəki kəskin fərqlərin aradan qaldırılması istehsalçıların və istehlakçıların marağının təmin edilməsi baxımından, strateji hədəf kimi qarşıya qoyulan məqsədlər içərisində yer alır.

İstehlak qiymətləri indeksi istehlak edilən məhsul və xidmətlərin əvvəlki ilə nisbətən qiymətindəki dəyişim səviyyəsini xarakterizə edən nisbi göstəricidir. Bazarda qiymətlərin mövcud vəziyyəti təhlil edilərkən bu indeksin təhlilinə xüsusi diqqət edilir. Çünki indeksdə qiymətlərin ümumi səviyyəsindəki kəskin artım (azalma) bazarın inkişafına, onun özünütəminat imkanlarının genişləndirilməsinə mənfi təsir edən faktor kimi çıxış edə bilər.

Bazarın inkişafı imkanlarını araşdırarkən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətləri indeksinə də (KTQİ) diqqət yetirmək lazımdır. Qeyd edə bilərik ki, KTQİ-i kənd təsərrüfatı məhsul istehsalçıları tərəfindən istehsal edilən, müxtəlif kanallar vasitəsilə realizə edilən, məhsul qrupları üzrə istehsal qiymətlərinin ümumi səviyyəsini, dinamikasını xarakterizə edir [12]. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətləri indeksi, məhsullar üzrə realizə şərtlərinin dəyişdirilməsinin təhlili zamanı istifadə olunmaqla, istehlak məhsulları bazarında, məhsul istehsalçılarının gəlirlərinin dəyişməsində qiymətin rolunun artırılması baxımından vacib əhəmiyyət kəsb edir. İstehlak məhsulları bazarının inkişaf istiqamətlərini araşdırarkən, təklif edilən məhsulun qiymətinə təsir edən bir çox amillərin nəzərə alınmasına xüsusi önəm verilir. Çünki qiymət, nəticə etibarlı ilə istənilən halda bazarın inkişafına təsir edən əsas hərəkətverici amil rolunda çıxış edir.

Aqrar bazarda çoxukladlılığın mövcudluğu müxtəlif təyinatlı məhsulların çeşidliliyinin yüksəkliyi və bu sahənin istehlakçılar üçün həyati əhəmiyyət daşıması onun zamanla tənzimlənməsinin qaçınılmazlığını sübut etmişdir. Bu məqsədlə dövlət birbaşa və ya dolaylı yollarla müəyyən iqtisadi vasitələrdən istifadə etməklə, bazarın gələcək etibarlı fəaliyyətinin təmin edilməsində maraqlı olur. Belə ki, optimal dövlət tənzimlənmə metodlarından bazar təsərrüfatçılıq sistemində istifadə və iqtisadi sistemlərin qarşılıqlı inteqrasiyası, ölkə iqtisadiyyatının bir çox sektorlarında sosial-iqtisadi çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına imkan yaradır. Bu cür tənzimlənmə metodları həmçinin, yoxsulluq səviyyəsini azaldılmasına, əhali qrupları üzrə həyat səviyyəsini stabilləşməsinə, rəqabət mühitinin davamlılığına səbəb olur ki, bu da, ölkənin iqtisadi maraqlarının qorunması baxımından əhəmiyyətlidir. Qeyd edilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, dövlətin iqtisadiyyata, xüsusilə bazara, optimal tənzimlənmə siyasətinə uyğun olaraq təsiri, heç də bazarın tələb və təklif tarazlığının pozulmasına səbəb olmur, əksinə, onun uzunmüddətliyinə gətirib çıxarır.

Müxtəlif ölkələrin istehlak məhsulları bazarında həyata keçirdiyi qiymət siyasətinin, onun milli tənzimlənmə sisteminin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Məsələn, Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdə qiymətəmələgəlmə mexanizmi müxtəlif qiymət siyasətlərinin həyata keçirilməsindən təsirlənir. Qiymətqoyma siyasətini, məhsulun növündən və onun yetişdirildiyi regiondan asılı olaraq çoxsaylı faktorlar müəyyənləşdirir. Məhsul növləri üzrə müəyyənləşdirilən qiymətlərin səviyyəsi, növbəti ilin əvvəlindən gec olmayaraq Avropa İttifaqının Nazirlər Soveti tərəfindən təsdiq edilir. İttifaq ərazisində əsas 2 növ qiymətlərdən geniş istifadə edilir, bunlardan biri indikativ qiymətlər, digəri isə intervent qiymətləridir.

İndikativ qiymətlər Avropa İttifaqı da daxil olmaqla, əksər dünya ölkələri üçün arzuolunan qiymətlər hesab edilir. Xüsusi ilə, istehlak məhsulları bazarının özünütəminat imkanlarının genişləndirilməsinə, inkişafına təkan verən, günlük tələbat məhsullarının səmərəli reallaşdırılmasını təmin edən, orta qiymətlər səviyyəsini özündə əks etdirən, bu tip qiymətqoyma siyasətinin tətbiq olunduğu məhsullar kimi zəruri istehlak məhsullarını göstərmək olar.

Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrin istifadə etdiyi bir başqa qiymət siyasəti, intervent qiymətləri (müdaxiləli qiymətlər) hesab edilir. Bu qiymətlər ittifaq daxilində məhsul istehsalı ilə

məşğul olan fermerlərə zəmanət verir ki, hətta ən kritik halda belə, onlar öz məhsullarını sata bilsinlər. Sözügedən qiymətlərin səviyyəsi, stabil olmayıb yuxarıda qeyd edilən amillərin təsiri altında dəyişkənlik göstərir. Prosesə təsir edən amillər sırasında, xammal ehtiyatlarına çəkilən xərcləri, ölkədəki iqtisadi-siyasi vəziyyəti, həmçinin dünya bazarında ölkənin iqtisadi yerini qeyd etmək olar [15].

Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tənzimlənmə siyasətinə bir başqa örnək kimi, ABŞ təcrübəsini qeyd etmək olar. Əgər ABŞ-da fermer tərəfindən istehsal edilən taxıl məhsulları üzrə bazardakı qiymətlər, konqres tərəfindən öncədən qəbul edilən, proqnozlaşdırılan qiymətlərdən aşağıdırsa, bu zaman fermer, məhsulunu bazar qiymətləri ilə deyil, təminatlı qiymətlər ilə hökumətə təhvil verir. Nəticə kimi qeyd edə bilərik ki, bu cür qiymət siyasətinin tətbiqindən sonra, ABŞ-da hökumət kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə qiymətlərə nəzarəti qismən bərpa etmişdir [14].

İstehlak məhsulları bazarında rəqabət mühitinin yaradılması ilk öncə, istehsalçı müəssisələrin, xüsusən fərdi sahibkarların fəaliyyət sahələri üzrə, iqtisadi səmərəliliklərinin yüksəltmələrində başlıca hərəkətverici qüvvə kimi çıxış edir. Belə ki, sağlam rəqabət şərtlərinin keçərli olduğu azad bazarlarda bazar qiymətləri sərbəst şəkildə formalaşır və burada çoxsaylı əmtəə istehsalçıları müstəqil formada öz satış siyasətlərini seçərək sərbəst formada fəaliyyət göstərirlər. Azad bazar şərtləri daxilində fəaliyyət göstərən istehlak məhsulları bazarında qiymətlər istehsalçı və istehlakçı maraqlarının təmin edilməsinə istiqamətlənməklə onlar arasında gerçəkləşən iqtisadi münasibətlərin təzahürünü ifadə edir. Beləliklə, tərəflərin hər biri, heç bir kənar təsir altında qalmadan sərbəst qərar vermə haqqına sahib olurlar. Ancaq bu hal bazarda inhisarçılığın mövcud olduğu vaxtlarda mümkünsüz olur.

Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün vacib şərtlərdən biri də, onun müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə fəaliyyətinin təşkil edilməsidir. Bu məqsədlə həyata keçirilən siyasətlər arasında elektron bazarların yaradılmasının əhəmiyyəti böyükdür. Elektron bazarlar daha çox istehlakçı kütləsini bir araya toplamaqla, müxtəlif qəbildən məhsul və xidmətlərin təklifinin reallaşmasına imkan verir. Burada məhsul vahidləri üzrə qiyməti hesablaşmanın mümkünlüyü həm vaxt itkisinin, həm də, operativliyin təmin olunmasına şərait yaradır. Bazarda olan məhsulların ümumi həcmi müəyyən etməyə və qarşılaşılan tələbin səviyyəsini öyrənməyə imkan verir. Məhsullar üzrə əsassız qiymət dalğalanmasının qarşısını alaraq, bazardakı vasitəçilərin rolunun zamanla aradan qalxmasına səbəb olur. Bazarın vahid mərkəzdən idarə olunması ticarət əməliyyatlarını asanlaşdırır. Elektron bazarlar həmçinin gələcək dövrdə kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə tələbatın həcmi proqnozlaşdırılmasına əlverişli şərait yaradır. Bu hall məhsul istehsalçıları üzrə lazımi informasiyanın işlənilib hazırlanmasına imkan verir. Son vaxtlar informasiya texnologiyalarının inkişafı görüldüyü kimi, kənd təsərrüfatından yan keçməmişdir. Onun əksər sahələrinə nüfuz edərək günün tələblərinə uyğunlaşdırılmasını zəruri etmişdir. Görüldüyü kimi, artıq qiyməti hesablaşmanın öz miqyasını genişləndirməsi dövlətin bu istiqamətdə də siyasətinin sürətləndirilməsini şərtləndirir. Çünki elektron bazarın inkişafı istehlakçıların mənafeyini müdafiə etməklə aqrar sektorda sahibkarlığın yeni formada təşkilinə, istehsal satış əlaqələrinin təkmilləşdirilməsinə, bazardakı iqtisadi mexanizmin dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmasına, rəqabət mühitinin arzuolunan səviyyədə qurulmasına imkan verir.

Nəticə

Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişaf perspektivlərini tədqiq edərkən, məlum olur ki, ilk növbədə sözügedən sahədə təklif edilən məhsul qrupları üzrə yerli istehsalın mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, yəni daxili resurslar hesabına istehsal imkanlarından istifadə etməklə məcmu istehlakın hansı hissəsinin ödənilməsinə diqqət etmək lazımdır. Başqa bir aspektdən yanaşsaq, ölkəyə idxal edilən kənd təsərrüfatı təyinatlı məhsulların növ tərkibi, çeşidliliyi nəzərə alınmaqla, məhsul dövriyyəsinin ümumi həcmi dəqiqləşdirilməlidir. Bundan sonra problemin həlli istiqamətində qarşıda duran vacib məsələ, gələcək dövrdə kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafına təsir göstərmək gücündə olan bazar siyasətinin işlənilib hazırlanması məsələsidir.

Qeyd edə bilərik ki, transformasiya dövrü yaşayan hər bir ölkədə, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının tənzimlənməsi miqyası daxili və xarici iqtisadi-siyasi şəraitdən təsirlənir. Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri kimi, sahibkarlıq subyektlərinin, istehsalçıların dəstəklənməsi əsas götürülməklə, yerli bazarın əlverişli şərtlər daxilində himayə olunmasına, sağlam rəqabət mühitinin yaradılmasına və onun davamlılığına nail olunmasına, istehsal prosesinə investisiyaların cəlb edilməsinə diqqətin artırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
2. “Yeyinti məhsulları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
3. Abbasov V.H. Aqrar iqtisadiyyat. Ali məktəb tələbələri üçün dərslik, Bakı, 2017, 468 s.
4. Şəkərəliyev A., Şəkərəliyev Q. Azərbaycan iqtisadiyyatı: reallıqlar və perspektivlər. Bakı. 2016. 536 s.
5. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı. 2004. 504 s.
6. Abbasov İ.D. Azərbaycanın və dünya ölkələrinin kənd təsərrüfatı. Bakı. 2013.
7. Qurbanov A.A. Ərzaq kompleksinin modernizasiyası və dayanıqlı inkişaf problemləri. Bakı. 2017. 191 s.
8. Qasımlı V.Ə. İqtisadi Modernizasiya. Bakı. 2014. 311 s.
9. Məmmədov N. Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi. Bakı. 2005. 309 s.
10. Nagiyeva V. Aqrar sahənin ixrac potensialı: təşkilati-idarəetmənin əsasları. Bakı. 2016. 279 s.
11. <http://www.agro.gov.az/az>
12. <https://www.stat.gov.az/>
13. <https://president.az/>
14. <https://www.ers.usda.gov/topics/farm-economy/farm-commodity-policy/>
15. https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/markets-and-prices/short-term-outlook/pdf/2015-11_en.pdf
16. <http://wto.az/saheler/regional-ticaret-sazishler>

Prof. Dr. V.H. Abbasov
Baku State University

F.V. Suleymanov
Ph.D. student of the Azerbaijan State Agrarian University

Level of self-sufficiency with agricultural products and factors of market development

Summary

The article analyzes the level of self-sufficiency of our country in the main types of agricultural products in modern conditions, examines the development of the agricultural market in order to achieve positive shifts in this direction. The factors hindering the development of the agricultural market are considered. The measures to be taken in the field of the formation and development of the market are indicated. At the same time, proposals are made for the formation of effective and transparent market mechanisms.

Keywords: *level of self-sufficiency, agricultural market, price factor, sustainable economic development, transformation, government support, stimulation of production.*

Д.э.н., проф. В.Г. Аббасов
Бакинский государственный университет

Ф.В. Сулейманов
Докторант Азербайджанского государственного аграрного университета

Уровень самообеспеченности сельскохозяйственными продуктами и факторы развития рынка

Резюме

В статье анализируется уровень самообеспеченности нашей страны основными видами сельскохозяйственной продукции в современных условиях, исследуется развитие аграрного рынка с целью достижения положительных сдвигов в этом направлении. Рассмотрены факторы, сдерживающие развитие аграрного рынка. указаны меры, которые необходимо предпринять в области формирования и развития рынка. Одновременно вносятся предложения по формированию эффективных и прозрачных рыночных механизмов.

Ключевые слова: *уровень самообеспеченности, сельскохозяйственный рынок, ценовой фактор, устойчивое экономическое развитие, трансформация, государственная поддержка, стимулирование производства.*